

فصلنامه علمی - پژوهشی تحقیقات مدیریت آموزشی

سال سیزدهم، شماره اول، پاییز ۱۴۰۰ (پیاپی ۴۹)

طراحی و اعتبارسنجی الگوی برنامه درسی کارآفرینی در هنرستان‌های فنی و حرفه‌ای

محمدصادق یوسفی پور^۱، محمدحسین یارمحمدیان^{۲*}، احمدعلی فروغی ابری^۳، محمدعلی نادى^۴

چکیده

هدف کلی پژوهش طراحی و اعتبارسنجی الگوی برنامه درسی کارآفرینی برای دانش آموزان هنرستان‌های فنی و حرفه‌ای و اعتبارسنجی آن ازدیدگاه متخصصان و مربیان است جامعه آماری پژوهش، متشکل از متخصصان و صاحب‌نظران حوزه برنامه درسی و کارآفرینی بودند که به کمک نمونه‌گیری هدفمند تعداد ۲۹۰ نفر خبره این حوزه انتخاب شدند. برای ارزیابی کارآفرینی درگام اول چارچوب کارآفرینی تدوین شد، درگام دوم براساس آن ابزار ارزیابی مؤلفه‌های کارآفرینی در برنامه درسی هنرستان‌های فنی و حرفه‌ای ساخته شد. پایایی ابزار پژوهش با استفاده از روش‌های همسانی درونی (آلفای کرنباخ و پایایی ترکیبی) بالاتر از ۰/۷۰ است بود و روایی پرسشنامه با روش صوری، محتوایی (CVR) و سازه در مورد متغیرها از میزان ۰/۵۰ بیشتر است مورد تایید متخصصان قرارگرفت. در بخش آماری ازمیانگین انحراف استاندارد، آزمون T تست، تحلیل واریانس و روش تحلیل عاملی تأییدی استفاده گردید. که به وسیله نرم افزارهای Smart-PLS^۳ و SPSS^{۱۹} پس ازتحلیل داده‌ها یافته‌ها نشان داد که چارچوب کارآفرینی دارای اعتبار است. کارآفرینی شامل سه مولفه کلی شناختی، مهارتی و نگرشی است. طبق یافته‌های تحقیق، اهداف کارآفرینی آشنایی با مفاهیم دانش، انگیزه، مهارت کارآفرینانه است. محتوای آن مبانی نظری کارآفرینی؛ یادگیری و مدیریت کسب و کار و ارتباطات، ویژگی‌ها و مهارتهای شخصیتی کارآفرینان بود. رویکردهای فعال تدریس؛ روش‌های ارائه مستقیم و کاربردی و عملیاتی مناسب اند. همچنین در رویکردهای ارزشیابی؛ روش‌های ارزیابی حیطة دانش، نگرش، و مهارت حائز اهمیت هستند و در نهایت وضعیت کارآفرینی از حد متوسط پایین تر است.

واژگان کلیدی: کارآفرینی، برنامه درسی کارآفرینی، تحلیل عاملی، شاخه فنی و حرفه‌ای.

۱- دانشجوی دکتری گروه برنامه ریزی درسی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد اصفهان (خوراسگان)، اصفهان ایران M.s.yusefipour@gmail.com

۲- استاد، مرکز تحقیقات مدیریت و اقتصاد سلامت، دانشگاه علوم پزشکی اصفهان، اصفهان، ایران (نویسنده مسئول) mhyarm@yahoo.com

۳- استاد گروه علوم تربیتی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد اصفهان (خوراسگان)، اصفهان، ایران foroughia20@gmail.com

۴- دانشیار گروه علوم تربیتی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد اصفهان (خوراسگان)، اصفهان، ایران nadi2248@yahoo.com

مقدمه

طی ده های گذشته آمار بیکاری در سراسر جهان با افزایش روبرو بوده است. افراد جوان به ویژه با مشکل ورود به بازار کار مواجه شده اند. یکی از دلایل آن فقدان تجربه کاری این افراد است. بر طبق نظر هوسین و همکاران آموزش نمی تواند مانع بیکاری افراد شود و بسیاری از فارغ التحصیلان نظام های آموزشی قادر به یافتن شغل نمی باشند (مذبوحی و همکاران، ۱۳۹۰)، با این وجود این معضل در آسیا و به ویژه در کشورهای در حال توسعه شدت بیشتری دارد (جبین، فیصل و کتسیولودز^۱، ۲۰۱۷). هرچند پدیده بیکاری، معضلی چندبعدی و پیچیده است و تا کنون راهبردهای متنوعی برای آن ارائه شده است، اما به منظور رفع این معضل سیاست گذاران پیشنهاد کردند که افراد باید به خود اشتغالی بپردازند. بر همین اساس برخی از نظام های آموزشی به منظور رفع این معضل اقدام به راه اندازی دوره های آموزش کارآفرینی کردند (آدجی مولا و اولفان میلیو^۲، ۲۰۰۹؛ اجینکیون و چاکوون^۳، ۲۰۱۷؛ دوسی و سیکولا-لینو^۴، ۲۰۱۸). زیرا پژوهش های انجام گرفته تاکید می کنند که آموزش، نقشی بسیار مهم در کارآفرینی ایفا می کند (دیده بان جهانی کارآفرینی، ۲۰۱۱)، به نقل از مرتضی نژاد، ۱۳۹۶). بنابراین بر طبق دیدگاه های متخصصان می توان گفت که امروزه آموزش کارآفرینی می تواند یکی از تاثیرگذارترین شیوه ها برای انتقال آسان جمعیت فارغ التحصیل به بازار کار باشد. آموزش کارآفرینی در دانش آموزان باعث می شود که آنها مسؤلیت پذیرتر و بعنوان متفکران حوزه کارآفرینی تربیت شوند (اربانو و همکاران، ۲۰۰۸، به نقل از رضایی و مرزوقی، ۱۳۹۷). هر چند موضوع کارآفرینی از اولویت های کلان جوامع و بویژه ایران بوده است، اما بررسی دقیق ادبیات نشان می دهد که علیرغم اهمیت آموزش کارآفرینی در مقطع دبیرستان، مرور ادبیات کارآفرینی نشان می دهد که اکثر محققان بر کارآفرینی بزرگسالان با دامنه سنی بین ۲۵ تا ۴۴ سال تمرکز کرده اند (تارکر و سلکاک^۵، ۲۰۰۹) و بر اهمیت نقش دانشگاه ها در آموزش کارآفرینی و رشد فعالیت های کارآفرینانه تاکید شده است (ولکمن و همکاران^۶، ۲۰۱۰). در صورتی که یکی از موانع آموزش کارآفرینی، تفکری می باشد که همواره آموزش کارآفرینی را صرفا در دانشکده های مدیریت و کسب و کار تعریف می کرده است. درحالی که بسیاری دیگر از اندیشمندان این حوزه معتقدند، به کارگیری موفق آموزش

^۱- Jabeen, Faisal & Katsiolouides

^۲ - Ejinkeonye, U.B. & Chukwuone

^۳- Ejinkeonye & Chukwuone

^۴- Deveci & Seikkula-Leino

^۵ - Türker, D. & Selçuk

^۶ - Volkmann . & Grünhagen

کارآفرینی معمولاً در رشته هایی خارج از دانشکده های مدیریت و کسب و کار اتفاق می افتد و آموزش کارآفرینی متعلق به همه ی سطوح است (لندر و همکاران^۱، ۲۰۰۹). در همین راستا اخیراً محققان بر اهمیت آموزش کارآفرینی در دبیرستان و نقش این آموزش در تصمیم به فعالیت کارآفرینی تاکید دارند (پترمن و کندی^۲، ۲۰۰۳) و نیز شواهدی در خصوص اثربخشی آموزش کارآفرینی و پرورش نگرش ها و شایستگی های کارآفرینی در سنین جوانی ارائه می کنند (مارکوس و همکاران^۳، ۲۰۱۲). بسیاری از متخصصان این حوزه بر این باورند که برنامه های آموزش کارآفرینی باید تا حد ممکن زود آغاز شوند چون آموزش و پرورش از مؤلفه های اصلی آماده سازی کارآفرینان جوان برای یافتن شغلی برای خودشان است (دوسی و سیکولا-لینو، ۲۰۱۸) و ثانیاً این برنامه ها مهارت های شغلی عادات کارآفرینانه ای را در ذهن جوانان ایجاد می کند که می توانند گذشته از افرادی که برای خود کار می کنند، به کارمندان موفق در اقتصاد جدید جهانی شده و صنعتی کمک کند. ثالثاً، دانش آموزان دبیرستانی در مرحله ای هستند که درباره شغل حرفه ای آینده شان تصمیم گیری می کنند و در نهایت توسعه پتانسیل کارآفرینی در دانش آموزان دبیرستانی احتمال خوداشتغالی و خویش فرمایی را افزایش می دهد. بنابراین، دبیرستان ها باید آگاهی دانش آموزان در خصوص کارآفرینی بعنوان یک گزینه برای شغل آتی را افزایش دهند (مارکوس و همکاران، ۲۰۱۲). لذا، تمرکز بر افراد با سن کمتر از ۲۵ سال به منظور فهم فاکتورهای اثرگذار بر کارآفرین شدن این افراد ضروری است (تارکر و سلکاک، ۲۰۰۹). در همین رابطه محققان اذعان کرده اند که بطور کلی سه دلیل عمده برای تعداد زیادی فارغ التحصیلانی که بیکار هستند وجود دارد که عبارتند از: موانع فرهنگی، کیفیت مدارس و ارتباط برنامه درسی و آموزشی با بازار کار. بنابراین یکی از موانع اساسی در بیکاری فارغ التحصیلان به برنامه درسی ارتباط دارد. برنامه درسی نقش مؤثر و تعیین کننده و انکارناپذیری را در تحقق اهداف و رسالت های آموزش از نظر کمی و کیفی دارد. در واقع برنامه درسی به عنوان قلب مراکز آموزشی است و در توفیق یا شکست این مراکز نقش کلیدی و تعیین کننده دارد (لانبرگ و اورنستین، ۲۰۰۴). به منظور پاسخگویی به چالشهای مطرح شده در بالا، محققان تدوین برنامه های درسی مبتنی بر کارآفرینی را برای موسسات آموزشی پیشنهاد می دهند (هیدات^۵ و همکاران، ۲۰۱۵). از طرفی دیگر برنامه های فعلی آموزش به این دلیل که با شرایط کسب و کار و جامعه منطبق نیستند، به شدت مورد انتقاد قرار

^۱ - Lendner & Huebscher,

^۲ - Peterman . & Kennedy

^۳ - Marques, & etal

^۴ - Lanenburg, F. C. and A. C Ornstein

^۵ . Hidayat

گرفته است (سالمون و ترابیشی^۱، ۲۰۰۵). در برخی از موارد شکاف واضحی بین دانش و سطح مهارت‌های دانش آموزان قابل مشاهده است (ولاکت^۲، ۲۰۰۹). بنابراین برنامه درسی کارآفرینی می‌تواند نقشی مهم در بهبود این مهارت‌ها به منظور هماهنگی با ضرورت‌های اقتصاد مبتنی بر دانش و نوظهور فعلی ایفا کند (پایاناکیز^۳ و همکاران، ۲۰۰۸). در همین راستا لوئیس^۴ و همکاران (۲۰۰۵) اذعان می‌کند که برنامه‌های آموزش کارآفرینی خطرپذیری و جسارت ورود به مشاغل جدید را در نوجوانان تشویق می‌کند، احتمال خوداشتغالی را افزایش می‌دهد، تأثیر مثبتی در نتایج فارغ‌التحصیلی دارد، رضایت شغلی را از درآمد افزایش می‌دهد، در رشد و توسعه تجارت مخصوصاً کسب و کارهای کوچک نقش دارد (چارنی و لایبکپ^۵، ۲۰۰۰). لذا با توجه به پیامدهای قابل توجه پرورش کارآفرینی نوجوانان در زمینه‌های مختلف فردی، اجتماعی و اقتصادی، تدوین الگوی جامع برنامه درسی کارآفرینی برای پرورش کارآفرینان جوان ضروری به نظر می‌رسد. از طرفی دیگر در هر برنامه‌ای مراجعه به نتایج پژوهش‌های گذشته و خرد جمعی، برای جلوگیری از تکرار و اتلاف منابع و درک جامع‌تر ضروری است. از آنجایی که تحقیقات در رابطه با عناصر برنامه درسی به ویژه برای دانش آموزان در ایران و دنیا محدود است و در تحقیقات خارجی غالباً به یک یا دو عنصر پرداخته شده است. بنابراین پژوهش حاضر از اهمیت بسزایی برخوردار است.

روش پژوهش:

پژوهش حاضر از لحاظ هدف کاربردی و از لحاظ روش توصیفی از نوع پیمایشی بود. جامعه آماری پژوهش متخصصان و صاحب‌نظران حوزه برنامه درسی و کارآفرینی شامل اعضای هیئت علمی رشته برنامه ریزی درسی، دانشجویان دکترای برنامه ریزی درسی، اعضای هیأت علمی دانشگاه در رشته مدیریت کارآفرینی، کارآفرینان برتر در حوزه صنعت، دانشجویان رشته مدیریت کارآفرینی بودند که تعداد ۲۹۰ نفر از آنها با استفاده از روش نمونه‌گیری تصادفی انتخاب و پرسشنامه راتکمیل نمودند. ابزار گردآوری داده‌ها

داده‌های میدانی ارزیابی مولفه‌های کارآفرینی در برنامه درسی مدارس فنی و حرفه‌ای با استفاده از پرسشنامه محقق ساخته مربوط به اعتبار سنجی عناصر برنامه درسی کارآفرینی بود که بر اساس مبانی نظری والگوه‌های کارآفرینی نتایج یک پژوهش کیفی و در دو مرحله تحلیل داده‌های کیفی، و

^۱ . Solomon and Tarabishi

^۲ . Woollacott

^۳ . Papayannkiz

^۴ - Louise & etal

^۵ - Charney, & Libecap

طراحی و اعتبارسنجی الگوی برنامه درسی کارآفرینی در هنرستان های فنی و حرفه ای ۲۰۹ □

همچنین با استفاده از دستورالعمل طراحی پرسشنامه در پژوهش های زمینه یابی (سیف، ۱۳۹۰؛ هومن، ۱۳۸۶؛ بردبوم ۱ و همکاران، ۲۰۰۴) تهیه شده بود. گردآوری شد. در مجموع پرسشنامه نهایی ارزیابی عناصر برنامه درسی (مولفه های) کارآفرینی با ۹۲ گویه مورد تأیید قرار گرفت، که تمامی آنها بر مبنای طیف لیکرت پنج گزینه ای دریافت گردید. در ادامه با استفاده از روش کُلی^۲ (۲۰۱۰) به بررسی روایی محتوایی پرسشنامه با ضریب مثبت و نزدیک به +۱ پرداخته شد. برای روایی صوری پرسشنامه محقق ساخته ارزیابی مولفه های کارآفرینی در برنامه درسی مدارس فنی و حرفه ای از نظرهای صاحب نظران استفاده و روایی آن تأیید شد. برای همسانی درونی آن از روش تحلیل گویه و آلفای کرونباخ استفاده شد. نتایج تحلیل گویه روایی ابزار مورد تأیید قرارداد که هر یک از مولفه ها، ابعاد و نمره کل این پرسشنامه با استفاده از روش تحلیل گویه (محاسبه همبستگی بین گویه ها با نمره کل) و روش آلفای کرونباخ محاسبه شد عناصر برنامه درسی در دامنه ای از (۰/۷۰۱) تا (۰/۸۲۹) بدست آمد که پرسشنامه دارای روایی و پایایی بالایی برخوردار است. برای تجزیه و تحلیل داده ها از روش آمار توصیفی و استنباطی استفاده گردید. در بخش آمار توصیفی از میانگین و انحراف معیار و در بخش آمار استنباطی از تحلیل عاملی تأییدی مرتبه اول و دوم با کمک نرم افزار Smart-PLS^۳ و همچنین آزمون توصیفی با کمک نرم افزار SPSS^{۱۹} استفاده گردید. که تحلیل ها نشان داد که مولفه های کارآفرینی با نمره کل کارآفرینی از بار عاملی مناسب برخوردار بودند.

نتایج یافته ها :

در رابطه با داده های توصیفی، نتایج حاکی از آن بود که ۲۰۳ نفر (۷۰/۳ درصد) از پاسخ دهندگان مرد و ۷۸ نفر (۲۷ درصد) از پاسخ دهندگان زن می باشند. در خصوص توزیع فراوانی پاسخ دهندگان بر حسب مدرک تحصیلی یافته های پژوهش حاکی از آن است که ۳۷/۷ درصد دارای مدرک تحصیلی دکترا یا دانشجوی دکترا بودند، ۲۶/۳ درصد دارای مدرک فوق لیسانس و ۳۰/۴۵ درصد دارای مدرک لیسانس و ۵/۵۳ درصد دارای مدرک تحصیلی زیر لیسانس بودند. و همچنین کدام مولفه های کارآفرینی از دیدگاه صاحب نظران بیشتر در برنامه درسی کارآفرینی مورد توجه قرار گرفته است؟ که بر اساس جداول ۱ تا ۴ ترسیم گردید. ، در ادامه به منظور بررسی و اعتبارسنجی عناصر برنامه درسی کارآفرینی، مدل های اندازه گیری با استفاده از تحلیل عاملی تأییدی مرتبه اول و دوم برآزش شدند.

^۱ . Bradburn

^۲ - Coaley

۲۱۰ فصلنامه علمی - پژوهشی تحقیقات مدیریت آموزشی - سال سیزدهم، شماره اول، پاییز ۱۴۰۰

ارزیابی مدل اندازه‌گیری عناصر برنامه درسی کارآفرینی

عناصر عمده برنامه درسی کارآفرینی شامل چهار عنصر؛ اهداف، محتوا، روشهای آموزش و ارزشیابی هستند. هر یک از این عناصر از زیرمولفه‌هایی تشکیل شده است.

جدول (۱): مقادیر بار عاملی، ضرایب پایایی، AVE، Red، CV Com، برای مدل

اندازه‌گیری متغیر اهداف برنامه درسی کارآفرینی

عناصر برنامه درسی	زیر مولفه ها	گویه ها	بار عاملی	آلفای کرونباخ	پایایی ترکیبی (CR)	میانگین واریانس استخراج شده (AVE)	شاخص اشتراک (CV (COM	شاخص افزونگی CV (Red	R ²
اهداف برنامه درسی کارآفرینی	افزایش انگیزه، تمایل و نگرش های کارآفرینانه	Q1	۰/۸۲۶	۰/۷۳۷	۰/۸۴۴	۰/۶۴۴	۰/۳۵۱	۰/۱۷۶	۰/۳۱۵
		Q2	۰/۷۴۴						
		Q3	۰/۸۳۶						
	افزایش مهارت های کارآفرینی	Q4	۰/۶۷۶	۰/۷۹۲	۰/۸۵۷	۰/۵۴۸	۰/۴۶۲	۰/۳۱۹	۰/۵۹۰
		Q5	۰/۷۰۷						
		Q6	۰/۷۴۷						
		Q7	۰/۷۷۱						
	افزایش شایستگی های کارآفرینی	Q8	۰/۷۹۵	۰/۷۴۹	۰/۸۴۲	۰/۵۷۲	۰/۵۳۱	۰/۲۹۵	۰/۵۱۷
		Q9	۰/۷۱۷						
		Q10	۰/۷۶۸						
		Q11	۰/۸۱۲						
	راه اندازی و توسعه کسب و کار	Q12	۰/۷۲۳	۰/۷۱۵	۰/۸۶۴	۰/۷۶۱	۰/۴۸۵	۰/۲۶۹	۰/۳۴۳
Q13		۰/۸۸۱							
کشف و توسعه استعداد و توانایی کارآفرینی	Q14	۰/۸۶۳	۰/۷۰۳	۰/۸۲۲	۰/۶۹۹	۰/۳۷۵	۰/۲۳۶	۰/۳۸۷	
	Q15	۰/۷۵۸							
ایجاد و توسعه خصوصیات و شخصیت کارآفرینانه	Q16	۰/۹۰۸	۰/۷۸۹	۰/۸۵۵	۰/۵۴۲	۰/۳۸۵	۰/۳۴۵	۰/۶۵۳	
	Q17	۰/۷۰۸							
	Q18	۰/۷۷۲							
	Q19	۰/۷۰۱							
ایجاد و اصلاح نگرش نسبت به تغییر	Q20	۰/۷۳۰	۰/۷۵۲	۰/۸۶۴	۰/۷۶۲	۰/۴۹۶	۰/۳۰۹	۰/۴۳۸	
	Q21	۰/۷۷۱							
توسعه مهارت های مدیریتی و رهبری	Q22	۰/۸۵۲	۰/۷۰۱	۰/۸۰۱	۰/۶۶۹	۰/۶۲۷	۰/۱۶۰	۰/۱۵۸	
	Q23	۰/۸۹۴							
		Q24	۰/۷۳۲						
		Q25	۰/۸۹۶						

طراحی و اعتبارسنجی الگوی برنامه درسی کارآفرینی در هنرستان های فنی و حرفه ای ۲۱۱ □

۰/۴۷۳	۰/۲۸۲	۰/۴۵۱	۰/۶۳۴	۰/۸۳۸	۰/۷۰۸	۰/۸۴۱	Q۲۸	توسعه ارزشهای کلیدی کارآفرینی
						۰/۸۳۹	Q۲۹	
						۰/۷۱۵	Q۳۰	
۰/۴۴۸	۰/۲۷۵	۰/۳۷۸	۰/۶۲۹	۰/۸۳۳	۰/۷۱۷	۰/۸۵۷	Q۳۱	افزایش دانش و آگاهی کارآفرینانه
						۰/۸۶۲	Q۳۲	
						۰/۶۴۰	Q۳۳	

همان‌طور که در جدول ۱ مشخص است همه گویه ها (به جزء ۱۷، ۲۰) به دلیل اینکه بارهای عاملی آنها بالای ۰/۵ بود در مدل آورده شدند و تمامی گویه ها دارای بار عاملی مناسبی بر متغیر مکنون مربوط به خود هستند، و این بارهای عاملی با توجه نمره تی در سطح ۰/۰۱ معنی دار می‌باشند. برای بررسی پایایی مدل از دو معیار پایایی ترکیبی و آلفای کرونباخ استفاده شد. میزان این دو معیار باید بالاتر از ۰/۷۰ باشد. همان‌طور که در جدول بالا مشخص است، پایایی ترکیبی (p-دلوین - گلدشتاین) و آلفای کرونباخ تمامی مؤلفه های مربوط به متغیر اهداف برنامه درسی کارآفرینی بالاتر از ۰/۷۰ است لذا، پایایی مدل اندازه‌گیری مورد تایید قرار می‌گیرد.

برای بررسی روایی مدل اندازه‌گیری از روایی همگرا و روایی واگرا استفاده گردید. برای بررسی روایی همگرا از شاخص میانگین واریانس استخراج شده (AVE) استفاده گردیده است. میزان این شاخص باید بالاتر از ۰/۵۰ باشد. این شاخص در مورد همه مولفه های اهداف برنامه از میزان ۰/۵۰ بیشتر است که خود دلیل بر روایی همگرایی مناسب مدل اندازه‌گیری اهداف برنامه درسی کارآفرینی است. همچنین از آزمون فورنل - لارکر جهت بررسی روایی تشخیصی یا واگرایی مدل اندازه‌گیری استفاده گردید و نتایج حاکی از آن بود که جذر میانگین واریانس استخراج شده زیرمؤلفه های اهداف برنامه درسی کارآفرینی بیشتر از حداکثر همبستگی آن با متغیرهای پنهان دیگر می‌باشد، که این خود بیان‌کننده روایی تشخیصی مناسب مدل اندازه‌گیری مورد بررسی می‌باشد.

کیفیت مدل اندازه‌گیری توسط شاخص اشتراک با روایی متقاطع (CV Com) بررسی شد. چنانچه این شاخص عددی مثبت را نشان دهد، مدل اندازه‌گیری انعکاسی از کیفیت لازم برخوردار است. همان‌طور که در جدول بالا مشخص است، مقادیر شاخص اشتراک با روایی متقاطع مثبت و بالا می‌باشد، که این خود کیفیت مدل اندازه‌گیری را تایید می‌نماید. همچنین میزان Q² در همه متغیرها، مثبت و بالاتر از ۰/۱۵ می‌باشد که این خود نشان‌دهنده کیفیت بالای مناسب مدل اندازه‌گیری است. به عبارت دیگر، مدل می‌تواند نشانگرهای متغیرهای مکنون درون زا انعکاسی را پیش‌بینی نماید. در ادامه نتایج تحلیل عاملی مرتبه دوم نشان داد که اهداف برنامه درسی کارآفرینی (انگیزه و نگرش های کارآفرینانه، مهارت های کارآفرینی، شایستگی‌های کارآفرینی، توسعه کسب و کار،

۲۱۲ □ فصلنامه علمی - پژوهشی تحقیقات مدیریت آموزشی - سال سیزدهم، شماره اول، پاییز ۱۴۰۰

استعداد و توانایی کارآفرینی، شخصیت کارآفرینانه، نگرش نسبت به تغییر، مهارت‌های مدیریتی و رهبری، ارزشهای کلیدی کارآفرینی، دانش و آگاهی کارآفرینانه) دارای بار عاملی مناسبی هستند و می‌توانند به عنوان نشانگر یا ابعاد متغیر اهداف برنامه درسی کارآفرینی، عمل کنند.

جدول (۲): مقادیر بار عاملی، ضرایب پایایی، AVE، Red، CV Com، برای مدل

اندازه گیری متغیر راهبردهای یاددهی - یادگیری برنامه درسی کارآفرینی

متغیر	گویه ها	بار عاملی	آلفای کرونباخ	پایایی ترکیبی (CR)	میانگین واریانس استخراج شده (AVE)	شاخص اشتراک (CV (COM	شاخص افزونگی (CV (Red	R ^۲	
راهبردهای یاددهی-یادگیری کارآفرینی	ارائه عمومی	Q۳۳	۰/۸۷۵	۰/۷۳۴	۰/۸۶۴	۰/۴۲۵	۰/۳۴۲	۰/۴۸۳	
		Q۳۴	۰/۸۸۷						
	ارائه مستقیم	Q۳۵	۰/۶۳۲	۰/۷۰۸	۰/۸۲۰	۰/۵۳۵	۰/۵۶۱	۰/۶۱۳	
		Q۳۶	۰/۷۹۸						
		Q۳۷	۰/۷۷۷						
	روشهای مبتنی بر فناوری	Q۳۸	۰/۷۰۸	۰/۷۰۲	۰/۷۷۹	۰/۵۴۳	۰/۳۸۴	۰/۳۳۸	۰/۵۲۵
		Q۳۹	۰/۷۸۱						
		Q۴۰	۰/۶۲۴						
	خودراهبری	Q۴۱	۰/۷۹۵	۰/۷۶۲	۰/۸۵۶	۰/۷۴۷	۰/۳۵۱	۰/۲۷۱	۰/۵۶۴
		Q۴۲	۰/۸۴۴						
	روشهای تعاملی	Q۴۳	۰/۸۸۵	۰/۸۲۹	۰/۸۷۶	۰/۵۴۳	۰/۲۶۴	۰/۳۹۸	۰/۷۵۷
		Q۴۵	۰/۶۸۰						
		Q۴۶	۰/۷۳۴						
		Q۴۷	۰/۶۲۷						
Q۴۹		۰/۷۵۶							
روشهای کاربردی و عملیاتی	Q۵۰	۰/۸۰۶	۰/۷۶۹	۰/۸۵۵	۰/۶۰۱	۰/۵۱۲	۰/۳۵۸	۰/۶۰۷	
	Q۵۱	۰/۸۰۵							
	Q۵۲	۰/۸۲۹							
	Q۵۳	۰/۸۳۵							
	Q۵۴	۰/۸۴۱							
	Q۵۷	۰/۵۶۲							

نتایج تحلیل عاملی نشان داد که گویه های (۴۴، ۴۸، ۵۵، ۵۶) به دلیل بارهای عاملی پایین حذف شدند، اما سایر گویه ها دارای بار عاملی مناسبی (بالای ۰/۵) بر متغیر مکنون مربوط به خود بودند، و این بارهای عاملی با توجه نمره تی در سطح ۰/۰۱ معنی دار می‌باشند. برای بررسی پایایی مدل از دو معیار پایایی ترکیبی و آلفای کرونباخ استفاده شد. میزان این دو معیار باید بالاتر از ۰/۷۰ باشد. پایایی ترکیبی (p دلون - گلدستاین) و آلفای کرونباخ تمامی مؤلفه های مربوط به متغیر راهبردهای

طراحی و اعتبارسنجی الگوی برنامه درسی کارآفرینی در هنرستان های فنی و حرفه ای ۲۱۳ □

یاددهی-یادگیری در برنامه درسی کارآفرینی بالاتر از ۰/۷۰ است لذا، پایایی مدل اندازه‌گیری مورد تایید قرار می‌گیرد.

برای بررسی روایی مدل اندازه‌گیری از روایی همگرا و روایی واگرا استفاده گردید. برای بررسی روایی همگرا از شاخص میانگین واریانس استخراج شده (AVE) استفاده گردیده است و این شاخص در مورد همه زیر مولفه های راهبردهای یاددهی-یادگیری از میزان ۰/۵۰ بیشتر است که خود دلیل بر روایی همگرای مناسب مدل اندازه‌گیری راهبردهای یاددهی-یادگیری برنامه درسی کارآفرینی است. همچنین نتایج آزمون فورنل- لارکر جهت بررسی روایی تشخیصی یا واگرای مدل اندازه‌گیری، حاکی از آن بود که جذر میانگین واریانس استخراج شده زیرمولفه های راهبردهای یاددهی-یادگیری برنامه درسی کارآفرینی بیشتر از حداکثر همبستگی آن با متغیرهای پنهان دیگر می‌باشد، که این خود بیان کننده روایی تشخیصی مناسب مدل اندازه‌گیری مورد بررسی می‌باشد.

همچنین کیفیت مدل اندازه‌گیری توسط شاخص اشتراک با روایی متقاطع (CV Com) بررسی شد. نتایج نشان داد که مقادیر شاخص اشتراک با روایی متقاطع مثبت و بالا می‌باشد، که نشان دهنده کیفیت مدل اندازه‌گیری است. همچنین میزان Q^2 در همه متغیرها، مثبت و بالاتر از ۰/۱۵ بود.

در ادامه نتایج تحلیل عاملی مرتبه دوم نشان داد که راهبردهای یاددهی-یادگیری برنامه درسی کارآفرینی(ارائه عمومی، ارائه مستقیم، روشهای مبتنی بر فناوری، خودراهبری، روشهای تعاملی، روشهای کاربردی و عملیاتی) دارای بار عاملی مناسبی هستند و می‌توانند به عنوان نشانگر یا ابعاد متغیر راهبردهای یاددهی-یادگیری برنامه درسی کارآفرینی، عمل کنند.

جدول (۳): مقادیر بار عاملی، ضرایب پایایی، AVE، Red، CV Com، برای مدل

اندازه‌گیری متغیر محتوای برنامه درسی کارآفرینی

متغیر	گویه ها	بار عاملی	آلفای کرونباخ	پایایی ترکیبی (CR)	میانگین واریانس استخراج شده (AVE)	شاخص اشتراک (CV (COM)	شاخص افزونگی (CV (Red)	R ²
محتوای برنامه درسی کارآفرینی	Q۵۸ یادگیری درباره خود، مهارتها و ویژگی های شخصیتی کارآفرینی	۰/۷۹۴	۰/۷۱۲	۰/۸۴۴	۰/۷۳۲	۰/۳۷۱	۰/۲۷۳	۰/۴۵۴
	Q۵۹	۰/۹۱۳						
محتوای برنامه درسی کارآفرینی	Q۶۰ یادگیری درباره سازمان و مدیریت	۰/۸۸۶	۰/۷۲۴	۰/۸۷۰	۰/۷۶۹	۰/۵۹۱	۰/۴۹۰	۰/۶۳۹
	Q۶۱	۰/۸۶۹						
محتوای برنامه درسی کارآفرینی	Q۶۲ یادگیری درباره کسب و کار	۰/۷۶۵	۰/۷۹۲	۰/۸۷۹	۰/۷۰۹	۰/۳۲۷	۰/۴۷۹	۰/۶۸۴
	Q۶۳	۰/۸۹۴						
	Q۶۴	۰/۸۶۱						
محتوای برنامه درسی کارآفرینی	Q۶۵ یادگیری مبانی نظری	۰/۷۸۲	۰/۷۰۱	۰/۷۷۱	۰/۶۲۸	۰/۴۸۶	۰/۲۴۸	۰/۴۶۵

۲۱۴ □ فصلنامه علمی - پژوهشی تحقیقات مدیریت آموزشی - سال سیزدهم، شماره اول، پاییز ۱۴۰۰

						۰/۸۰۳	Q۶۶	کارآفرینی
۰/۵۲۵	۰/۴۰۶	۰/۲۹۳	۰/۷۶۳	۰/۸۶۵	۰/۷۱۹	۰/۸۵۰	Q۶۷	یادگیری در رابطه با
						۰/۸۹۷	Q۶۸	مدیریت ارتباطات
۰/۶۸۴	۰/۴۲۲	۰/۴۳۵	۰/۶۲۹	۰/۸۳۵	۰/۷۰۵	۰/۸۰۶	Q۶۹	یادگیری در رابطه با
						۰/۸۱۶	Q۷۰	مدیریت کسب و کار
						۰/۷۵۷	Q۷۱	

نتایج تحلیل عاملی نشان داد که گویه (شماره ۷۲) به دلیل بارهای عاملی پایین حذف شد، اما سایر گویه ها دارای بار عاملی مناسبی (بالای ۰/۵) بر متغیر مکنون مربوط به خود بودند، و این بارهای عاملی با توجه نمره تی در سطح ۰/۰۱ معنی دار می‌باشند. در ادامه برای بررسی پایایی مدل از دو معیار پایایی ترکیبی و آلفای کرونباخ استفاده شد. میزان پایایی ترکیبی (p دلوین - گلدشتاین) و آلفای کرونباخ تمامی مؤلفه های مربوط به متغیر محتوای برنامه درسی کارآفرینی بالاتر از ۰/۷۰ است لذا، پایایی مدل اندازه‌گیری مورد تایید قرار می‌گیرد.

برای بررسی روایی همگرا از شاخص میانگین واریانس استخراج شده (AVE) استفاده گردیده است و این شاخص در مورد همه زیر مؤلفه های راهبردهای یاددهی-یادگیری از میزان ۰/۵۰ بیشتر است که خود دلیل بر روایی همگرای مناسب مدل اندازه‌گیری محتوای برنامه درسی کارآفرینی است. همچنین نتایج آزمون فورنل- لارکر جهت بررسی روایی تشخیصی یا واگرایی مدل اندازه گیری، حاکی از آن بود که جذر میانگین واریانس استخراج شده زیرمؤلفه های محتوای برنامه درسی کارآفرینی بیشتر از حداکثر همبستگی آن با متغیرهای پنهان دیگر می‌باشد، که این خود بیان کننده روایی تشخیصی مناسب مدل اندازه گیری مورد بررسی می‌باشد.

همچنین کیفیت مدل اندازه گیری توسط شاخص اشتراک با روایی متقاطع (CV Com) بررسی شد. نتایج نشان داد که مقادیر شاخص اشتراک با روایی متقاطع مثبت و بالا می‌باشد، که نشان دهنده کیفیت مدل اندازه گیری است. همچنین میزان Q² در همه متغیرها، مثبت و بالاتر از ۰/۱۵ بود.

در ادامه نتایج تحلیل عاملی مرتبه دوم نشان داد که محتوای برنامه درسی کارآفرینی (یادگیری درباره خود، مهارتها و شخصیت کارآفرین، یادگیری درباره سازمان، یادگیری درباره کسب و کار، مبانی نظری کارآفرینی، مدیریت ارتباطات و مدیریت کسب و کار) دارای بار عاملی مناسبی هستند و می‌توانند به عنوان نشانگر یا ابعاد متغیر محتوای برنامه درسی کارآفرینی، عمل کنند.

طراحی و اعتبارسنجی الگوی برنامه درسی کارآفرینی در هنرستان های فنی و حرفه ای ۲۱۵ □

جدول (۴): مقادیر بار عاملی، ضرایب پایایی، AVE، Red، CV Com، برای مدل

اندازه گیری متغیر راهبردهای ارزشیابی برنامه درسی

متغیر	گویه ها	بار عاملی	آلفای کرونباخ	پایایی ترکیبی (CR)	میانگین واریانس استخراج شده (AVE)	شاخص اشتراک (CV (COM	شاخص افزونگی (CV (Red	R ²
ارزیابی دانش	Q73	۰/۷۴۰	۰/۷۲۱	۰/۸۴۳	۰/۵۹۱	۰/۵۱۴	۰/۲۶۲	۰/۵۰۱
	Q74	۰/۷۹۷						
ارزیابی نگرش	Q77	۰/۸۱۹	۰/۷۷۳	۰/۸۶۹	۰/۶۸۹	۰/۶۲۸	۰/۵۴۲	۰/۷۸۳
	Q78	۰/۸۷۶						
	Q79	۰/۷۹۳						
راهبردهای ارزشیابی برنامه درسی	Q80	۰/۷۷۰	۰/۸۲۲	۰/۸۷۶	۰/۵۸۶	۰/۲۴۶	۰/۵۰۰	۰/۸۹۳
	Q81	۰/۸۲۸						
	Q82	۰/۷۵۵						
	Q83	۰/۷۴۶						
	Q87	۰/۷۲۵						
ارزیابی عملکرد واقعی	Q89	۰/۷۳۳	۰/۷۸۶	۰/۸۵۸	۰/۶۰۳	۰/۳۷۵	۰/۲۳۵	۰/۴۴۱
	Q90	۰/۸۱۹						
	Q91	۰/۷۴۵						
	Q92	۰/۸۰۵						

نتایج تحلیل عاملی نشان داد که گویه های (۷۵، ۷۶، ۸۴، ۸۵، ۸۶، ۸۸) به دلیل بارهای عاملی پایین حذف شدند، اما سایر گویه ها دارای بار عاملی مناسبی (بالای ۰/۵) بر متغیر مکنون مربوط به خود بودند، و این بارهای عاملی با توجه نمره تی در سطح ۰/۰۱ معنی دار بودند. در ادامه برای بررسی پایایی مدل از دو معیار پایایی ترکیبی و آلفای کرونباخ استفاده شد. میزان پایایی ترکیبی (p دلون-گلدستاین) و آلفای کرونباخ تمامی مؤلفه های مربوط به متغیر راهبردهای ارزشیابی برنامه درسی کارآفرینی بالاتر از ۰/۷۰ است لذا، پایایی مدل اندازه گیری مورد تایید قرار گرفت.

برای بررسی روایی همگرا از شاخص میانگین واریانس استخراج شده (AVE) استفاده گردیده است و این شاخص در مورد همه زیر مولفه های راهبردهای ارزشیابی از میزان ۰/۵۰ بیشتر است که خود دلیل بر روایی همگرایی مناسب مدل اندازه گیری راهبردهای ارزشیابی برنامه درسی کارآفرینی است. همچنین نتایج آزمون فورنل-لارکر جهت بررسی روایی تشخیصی یا واگرایی مدل اندازه گیری، حاکی از آن بود که جذر میانگین واریانس استخراج شده زیر مولفه های راهبردهای ارزشیابی برنامه بیشتر از حداکثر همبستگی آن با متغیرهای پنهان دیگر می باشد، که این خود بیان کننده روایی تشخیصی مناسب مدل اندازه گیری مورد بررسی می باشد.

همچنین کیفیت مدل اندازه گیری توسط شاخص اشتراک با روایی متقاطع (CV Com) بررسی شد. نتایج نشان داد که مقادیر شاخص اشتراک با روایی متقاطع مثبت و بالا می باشد، که نشان دهنده کیفیت مدل اندازه گیری است. همچنین میزان Q^2 در همه متغیرها، مثبت و بالاتر از $0/15$ بود. در ادامه نتایج تحلیل عاملی مرتبه دوم نشان داد که محتوای برنامه درسی کارآفرینی (یادگیری درباره خود، مهارتها و شخصیت کارآفرین، یادگیری درباره سازمان، یادگیری درباره کسب و کار، مبانی نظری کارآفرینی، مدیریت ارتباطات و مدیریت کسب و کار) دارای بار عاملی مناسبی هستند و می توانند به عنوان نشانگر یا ابعاد متغیر محتوای برنامه درسی کارآفرینی، عمل کنند.

بحث و نتیجه گیری

با نگاهی به روند رشد و توسعه جهانی در می یابیم که در اکثر کشورهای پیشرفته و در حال توسعه، به مقوله ی کارآفرینی بعنوان اصلی ترین منبع توسعه نگاه شده است. در همین رابطه با توجه به افزایش رشته های دانشگاهی مرتبط با کارآفرینی در کشورهای توسعه یافته و در حال توسعه اهمیت نظام آموزش و پژوهش در توسعه ی کارآفرینی و تربیت کارآفرینان بیشتر مشخص می شود (اکبری، ۱۳۸۵). در حقیقت امروزه برنامه های درسی کارآفرینی در کشورهای توسعه یافته به یکی از مهم ترین و گسترده ترین فعالیتهای دانشگاهی تبدیل شده است. این برنامه های درسی اغلب شامل اهداف آموزش کارآفرینی، محتوای برنامه های آموزش کارآفرینی و روش های آموزش مناسب می شوند (احمدپور، ۱۳۸۳). بنابراین برای شناسایی سوالات پایه از قبیل؛ برای چه (اهداف)، چه چیزی (محتوا)، چگونه (روش آموزش) و برای چه کسانی (مخاطبین)، چارچوب برنامه درسی کارآفرین احتمالاً به طور موثرتر و کارآمدتر عمل می کند، زیرا مولفه های این برنامه با یکدیگر ارتباط دارند و برای طراحی اثربخش آن نیازند درک این ارتباطات و اجزا هستیم. بنابراین برای طراحی برنامه در نظر گرفتن این اجزا بسیار مهم هستند (آلبرتی و همکاران، ۲۰۰۴). بر همین اساس در این تحقیق، با توجه به اهمیت عناصر مطرح از سوی صاحب نظران که نشان از ضرورت توجه و اهتمام به آنها در برنامه درسی را دارد، به بررسی عناصر برنامه درسی کارآفرینی برای دانش آموزان مراکز کار و دانش پرداخته شد. نتایج تحلیل عاملی تاییدی مرتبه اول و دوم نشان داد که از نظر مصاحبه شوندگان عمده ترین هدفها در برنامه درسی کارآفرینی شامل؛ افزایش انگیزه، تمایل و نگرش های کارآفرینانه، افزایش مهارت های کارآفرینی، افزایش شایستگیهای کارآفرینی، راه اندازی و توسعه کسب و کار، کشف و توسعه استعداد و توانایی کارآفرینی، ایجاد و توسعه خصوصیات و شخصیت کارآفرینانه، ایجاد و اصلاح نگرش نسبت به تغییر، توسعه مهارتهای مدیریتی و رهبری، توسعه ارزشهای کلیدی کارآفرینی، افزایش دانش و

طراحی و اعتبارسنجی الگوی برنامه درسی کارآفرینی در هنرستان های فنی و حرفه ای ۲۱۷ □

آگاهی کارآفرینانه بودند. این یافته هم راستا با نتایج تحقیقات ماسالویبا (۲۰۱۰)، بن نصیر و بیوجلبنی (۲۰۱۴)، آلبرتی و همکاران (۲۰۰۴)، پیتوی و ادوارد (۲۰۱۲)، راش و هولسینگ (۲۰۱۵)، هیدایات، موسی، هارانی و سوریرمن (۲۰۱۵)، موریس، ون و سینگل (۲۰۱۳)، مانی (۲۰۱۸)، هیتی و گورمن (۲۰۰۴)، بودند. طراحان برنامه های درسی معتقدند باید هدف های برنامه را به طور خاص مشخص نمایند و همچنین معیارهای سنجش و قضاوت در مورد آنها را تعیین نمایند (ماسولویبا، ۲۰۱۰). در واقع هدف، نخستین عنصر برنامه درسی می باشد. در همین راستا فیت^۱ (۲۰۰۰) با بررسی بیش از ۱۰۸ مقاله منتشر شده به بررسی اهداف ارائه شده در رابطه با برنامه درسی کارآفرینی پرداخت. نتایج تحقیق وی نشان داد که ۳۲ درصد از مقالات بررسی شده در این رابطه، آموزش کارآفرینی را بعنوان فرایند آموزشی می بینند که هدف آن تاثیر بر رفتار، نگرش، ارزشها و نیت (قصد) افراد نسبت به کارآفرینی است (بعنوان مثال ایجاد یک جامعه کارآفرین). بطور مشابهی (۳۲ درصد) از مقالات کسب مهارتهای شخصی در کارآفرینی، ۱۸ درصد در رابطه با راه اندازی کسب و کار جدید و ۹ درصد نیز مدیریت شرکت های کوچک را بعنوان اهداف برنامه های کارآفرینی ذکر کرده اند. در همین زمینه ماسالویبا (۲۰۱۰) بیان می کند که اکثر تحقیقات انجام شده در زمینه اهداف برنامه کارآفرینی بحث می کنند که آموزش کارآفرینی عمدتاً به منظور ایجاد یا افزایش نگرش کارآفرینی، روح و فرهنگ کارآفرینی در میان افراد و جامعه است. برخی دیگر مقالات نیز هدف آن را با ایجاد یک سرمایه گذاری جدید (ریسک کردن جدید) و ایجاد و توسعه کسب و کار مرتبط می دانند. برخی از پژوهش ها بحث کرده اند که آموزش کارآفرینی عمدتاً به منظور ایجاد یا افزایش نگرش کارآفرینی، روح و فرهنگ کارآفرینی در میان افراد و جامعه است (هنری و همکاران، ۲۰۰۵؛ هیتی و اگرمن، ۲۰۰۴؛ گالووی و همکاران، ۲۰۰۵؛ کو و میشل، ۲۰۰۶). برخی دیگر از محققان نیز هدف آن را با ایجاد یک سرمایه گذاری جدید (ریسک کردن جدید) و ایجاد شغل مرتبط می دانند و یا هدف آن را مشارکت در جامعه به وسیله کمک به کارآفرینان محلی (بومی) برای راه اندازی و توسعه کارشان می دانند (هنری و همکاران، ۲۰۰۵؛ کیربی، ۲۰۰۴؛ ماتلی، ۲۰۰۵). همچنین برخی نیر هدف آن را تسهیم و به اشتراک گذاری مهارتهای کارآفرینی در میان افراد می دانند (هنری و همکاران، ۲۰۰۵؛ گالووی و همکاران، ۲۰۰۵). پیتوی و ادوارد (۲۰۱۲) به بررسی آموزش کارآفرینی در آمریکا و انگلستان پرداختند و نتایج نشان داد که اهداف و پیامدهای یادگیری عبارتند از: حداقل دانش کسب و کار و فرایند راه اندازی و سایر زمینه های کارآفرینی؛ درک فرایند ورود به تجارت و مراحل راه اندازی یک کسب و کار، رفتار، نگرش و توسعه مهارتهای کارآفرینانه، کسب شایستگی های عمومی کارآفرینی، دانشجویان با زندگی

۱. Fiet

۲۱۸ □ فصلنامه علمی - پژوهشی تحقیقات مدیریت آموزشی - سال سیزدهم، شماره اول، پاییز ۱۴۰۰

کارافین آشنا شوند، ارزشهای کلیدی کارآفرینی، انگیزش برای شغل کارآفرینی را بشناسند که همه این عوامل و اهداف در تسهیل فرایند ورد به کارآفرینی کمک می کند.

بر مبنای یافته‌های تحقیق، مهم ترین محتوا در برنامه درسی کارآفرینی عبارتند بودند از: یادگیری درباره خود، مهارتها و ویژگی های شخصیتی کارآفرینی؛ یادگیری درباره سازمان و مدیریت؛ یادگیری درباره کسب و کار

یادگیری مبانی نظری کارآفرینی؛ یادگیری در رابطه با مدیریت ارتباطات؛ یادگیری در رابطه با مدیریت کسب و کار. بر طبق این یافته ها میتوان اذعان کرد که این یافته هم راستا با نتایج تحقیقات ماسالویا(۲۰۱۰)، مجاب، زافریان و عزیز(۲۰۱۱)، فیلوجنس(۲۰۱۵)، جانپینگ و چائو(۲۰۱۶)، لوسزکیو(۲۰۰۸)، گلف(۲۰۰۴)، مرتضی نژاد و همکاران(۱۳۹۶)، عبدالکریم (۲۰۱۸)، پیتوی و ادوارد (۲۰۱۲)، چارنی و لیبکپ (۲۰۰۰)، لوسزکیو(۲۰۰۸)، ارنست و یانگ (۲۰۱۱)، سولومون (۲۰۰۸)، کریم(۲۰۱۶)، بودند.

نخستین گام در تحقق اهداف، انتخاب محتوای آموزشی مناسب و مطلوب است. برخی از محققان معتقدند که یکی از چالشهای عمده در برنامه های کارآفرینی، تدوین محتوا می باشد. به نظر می رسد که هر دوره و برنامه آموزشی در هر موسسه رویکرد خاص خودشان را در ایجاد و تدوین برنامه درسی کارآفرینی دارند. بنابراین این موضوع منجر به دامنه وسیعی از برنامه های کارآفرینی شده است (هیلز^۱، ۱۹۹۸). در یک کار تحقیقاتی فیت(۲۰۰۰) به این نتیجه دست یافت که تنها در ۱۹ برنامه(دوره) مختلف کارآفرینی بیش از ۱۱۶ موضوع مختلف شناسایی شد. اگرچه بر طبق دیدگاه هینز(۱۹۹۶) محتوای برنامه های درسی کارآفرینی به نیازها و الزامات مشخص و ویژه دانش آموزان وابسته است. همچنین فیت(۲۰۰۰) معتقد است که محتوای دوره های کارآفرینی بسیار متفاوت و متنوع هستند، بنابراین تعیین اهداف مشترک بین آنها بسیار دشوار است. سولومون(۲۰۰۲) نیز در یک نظر نسجی از دانشجویان در آمریکا مبنی بر اینکه چه دروسی در دانشگاه بیشتر ارائه شود، نشان داد که ۵۳ درصد افراد درس کارآفرینی، ۳۶ درصد مدیریت کسب و کارهای کوچک و ۳۰ درصد خلق کسب و کار جدید را انتخاب کردند. همچنین در یک تحقیق مشابه چیونگ(۲۰۰۸) با عنوان آموزش کارآفرینی در برنامه درسی دوره متوسطه هنگ کنگ بیان می کند که محتوای برنامه درسی کارآفرینی در هنگ کنگ عبارتند از: دانش مدیریت و بازاریابی، مسائل مالی و مدیریت، مهارتهای رهبری، مهارتهای حساب و کتاب، مهارتهای حل مساله، مهارتهای خود مدیریتی. بنابراین می توان نتیجه گرفت که در طراحی برنامه درسی کارآفرینی می بایست مجموعه ای از محتوا که پیش دهنده هم مسائل و

چالشهای کسب و کار و مدیریت آنها باشد بایستی مورد توجه قرار گیرد و هم محتواهایی در رابطه با خصوصیات و مهارتهای مورد نیاز یک فرد کارآفرین باید مورد توجه قرار گیرد.

دیگر نتایج تحقیق در رابطه با روشهای آموزش کارآفرینی حاکی از آن بود که بر طبق نظر افراد مهم ترین روشهای آموزش کارآفرینی عبارتند از: روشهای مبتنی بر فناوری (ویدیو و فیلم، آموزش آنلاین، شبیه سازی کسب و کار)، روشهای تعاملی (بحث و کار گروهی، تشکیل اتاقهای فکر و کارگروههای نوآوری و خلاقیت، پرسش و پاسخ حضوری)، روشهای خود راهبری (مطالعه و خواندن فردی، معرفی منابع آموزشی مانند Cd)، روشهای ارائه عمومی (کارگاه، سخنرانی)، روشهای ارائه مستقیم (آموزش مستقیم کلاسی) و روشهای کاربردی و عملیاتی (پروژه ها و روشهای اکتشافی، روش های کاربردی و عملی، ایجاد فرصت برای خلاقیت و طرح ایده های نو، تمرین ابتکار و نوآوری، دخالت افراد در پروژه های در حال اجرا، فراهم کردن فرصت تعریف پروژه توسط دانش آموز، روش تدریس موقعیت های شبیه سازی شده). بطور کلی نتایج تحقیق در خصوص روشهای تدریس در برنامه درسی کارآفرینی با نتایج تحقیقات ماسالویا (۲۰۱۰)، فاتوکی (۲۰۱۴)، فیلوجنس (۲۰۱۵)، چینا (۲۰۱۴)، عبدالکریم (۲۰۱۸)، جانپینگ و چائو (۲۰۰۱)، آراستی، فالورجانی و ایمانپور (۲۰۱۸)، لوناپان و دیوارج (۲۰۱۱)، زبینین و ویلین (۲۰۱۴)، و مرتضی نژاد و همکاران (۱۳۹۶)، فیت (۲۰۰۰)، (۲۰۰۱)، هیندل (۲۰۰۲)، سالومون (۲۰۰۲)، (۲۰۰۸)، ماریتز و همکاران (۲۰۱۱)، کریم (۲۰۱۶)، چونگ (۲۰۰۸)، هم راستا بود. بطور مثال ساموئل و رحمان (۲۰۱۸) در تحقیقی با هدف بررسی روشهای تدریس نوآورانه و آموزش کارآفرینانه به این نتیجه دست یافت که روشهای یادگیری برمبنای پروژه، یادگیری مساله محور، بازی ها، بعنوان روشهای تدریس نوآورانه آموزش کارآفرینی می باشند.

بنابراین می توان گفت که امروزه بسیاری از محققان معتقدند که این موضوع که آیا کارآفرینی را می توان آموزش داد یا نه در حال حاضر بی اهمیت است. زیرا ثابت شده است که می توان آنرا آموزش داد (ماسالویا، ۲۰۱۰). بنابراین در حالی که تصمیم گیری موسسات آموزشی برای اجرای دوره های کارآفرینی مشکل نیست، اما برای اساتید در انتخاب روشهای تدریس به منظور ایجاد هماهنگی با اهداف دوره، محیط و حتی انواع دانش آموزان در برنامه می تواند چالش برانگیز باشد. بنابراین سوال اصلی از اینکه آیا می توان کارآفرینی را آموزش داد؟ به این سوال که چگونه می توان کارآفرینی را آموزش داد؟ تغییر یافته است. بنابراین بررسی مقالاتی که به روش تدریس کارآفرینی پرداخته اند، نشان می دهد که محققان در رابطه با بهترین شیوه آموزش دارای اختلاف عقیده هستند، اما علاوه بر این اختلاف عقیده همه محققان اذعان دارند که اتکاء صرف بر روشهای سنتی تدریس نمی تواند پاسخگوی نیازها و اهداف کارآفرینی در برنامه های آموزش باشد، لذا آنچه که مهم به نظر می رسد

۲۲۰ □ فصلنامه علمی - پژوهشی تحقیقات مدیریت آموزشی - سال سیزدهم، شماره اول، پاییز ۱۴۰۰

این است که مدارس و آموزشگاه های کار رودانش برای آموزش کارآفرینی بایستی به سمت بکارگیری روشهای نوین تدریس حرکت کنند.

سرانجام نتایج نشان داد که عمده ترین روشهای ارزشیابی در برنامه درسی کارآفرینی از دیدگاه صاحب نظران عبارت بودند از: روشهای ارزیابی حیطه دانش (امتحانات رسمی تستی و تشریحی عمدتاً با هدف ارزیابی دانش دانشجویان در زمین کارآفرینی، سنجش و اندازه گیری پیشرفت تحصیلی)، روشهای ارزیابی حیطه نگرش (استفاده از شاخص رضایت سنجی، ارزیابی نگرش و نیت کارآفرینی، تغییر در ارزشهای کارآفرینانه)، روشهای ارزیابی عملکرد واقعی (مشارکت و درگیری در کسب و کارهای جدید، ارزیابی عملکرد واقعی دانش آموز، اقدام به شروع کسب و کار، خوداشتغالی، راه اندازی استارآپ به وسیله افراد) و روشهای ارزیابی رفتار و مهارت (ارائه طرح های خلاقانه کسب و کار، تکالیف و فعالیتهای عملی، نوشتن یک طرح کارآفرینی). این یافته ها هم راستا با نتایج تحقیقات آلبرتی (۲۰۰۴)، فیلوجنس (۲۰۱۵)، پیتوی و ادوارد (۲۰۱۲)، عبدالکریم (۲۰۱۸)، مرتضی نژاد و همکاران (۱۳۹۶)، هنری (۲۰۰۴)، سالومون و همکاران (۲۰۰۲)، مالکوم و همکاران (۲۰۰۹)، ماسالویا (۲۰۰۸)، کشته گر و همکاران (۱۳۹۵)، می باشد. اخیراً مشاهده شده است که ارزیابی تاثیر برنامه های کارآفرینی توجهات زیادی را از ذینفعان مختلف به خود جلب کرده است. بر همین اساس سیاستگذاران، دانشجویان و محققان کارآفرینی برای پیدا کردن این موضوع که آیا واقعا ارزش دارد سرمایه گذاری بیشتری در آموزش کارآفرینی کرد، مشتاق شده اند (ماتلی، ۲۰۰۵؛ چارنی و لیبکاپ، ۲۰۰۰).

طراحی و اعتبارسنجی الگوی برنامه درسی کارآفرینی در هنرستان های فنی و حرفه ای ۲۳۱ □

منابع

- رضایی، مصطفی؛ مرزوقی، رحمت اله (۱۳۹۷). ارزیابی مؤلفه های کارآفرینی در برنامه درسی تجربه شده دانشجویان دانشگاه کابل. پژوهش در برنامه ریزی درسی. دوره ۱۵، شماره ۵۸.
- مرتضی نژاد، نیلوفر؛ عطاران، محمد؛ حسینی خواه، علی و عباسی، عفت (۱۳۹۶). تبیین عناصر برنامه درسی کارآفرینی در دوره آموزش عمومی. فصلنامه نظریه و عمل در برنامه درسی. سال پنجم، شماره ۹.
- ملکی، حسن (۱۳۸۶). برنامه ریزی درسی، راهنمای عمل: ویرایش دوم. تهران: انتشارات پیام اندیشه.
- احمد پورداریانی، محمود (۱۳۷۸). کارآفرینی: نظریات، تعاریف، الگوها. تهران: پردیس.
- اکبری، مرتضی؛ رضوی، سید مصطفی و جعفرزاده، مرتضی (۱۳۹۳). بازکاوی روش تحقیق آمیخته. تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- Abdulkarim SM. (۲۰۱۶). Entrepreneurship Education in an Engineering Curriculum. ۷th International Economics & Business Management Conference. Procedia Economics and Finance. Volume ۳۵, Pages ۳۷۹-۳۸۷
- Adejimiola AS, Olufunmilayo TO (۲۰۰۹). Spinning off an entrepreneurship culture among Nigerian university students: prospects and challenges. Afr. J. Bus. Manage. ۳: ۸۰-۸۸.
- Alberti, Fernando, Sciascia, Salvatore, Poli, Alberto (۲۰۰۴), Entrepreneurship Education: Notes on an Ongoing Debate. ۱۴th Annual International Entrepreneurship Conference, University of Napoli Federico II (Italy), ۴-۷ July
- Arasti Z, Falavarjani MK, Imanipour N. A Study of Teaching Methods in Entrepreneurship Education for Graduate Students. Higher Education Studies. ۲۰۱۲ Mar;۲(۱):۲-۱۰.
- Arabion, A., Rukn al-Din honorEftekhari, A. and Mrydsadat, M. (۲۰۱۰). Integrating sustainable entrepreneurship in agricultural policies necessary for the realization of Vision ۱۴۰۴. [Persian].
- BenNasra K, Boujelbene Y. (۲۰۱۴). Assessing the Impact of Entrepreneurship Education. ۲nd World Conference on Business, Economics and Management. Procedia - Social and Behavioral Sciences. Volume ۱۰۹, ۸ January ۲۰۱۴, Pages ۷۱۲-۷۱۵
- Bennett, M. (۲۰۰۶), "Business lecturers' perception of the nature of entrepreneurship", International Journal of Entrepreneurial Behaviour & Research, Vol. ۱۲ No. ۳, pp. ۱۶۵-۱۸۸.
- Charney, A., & Libecap, G. D. (۲۰۰۰). The impact of entrepreneurship education: An evaluation of the berger entrepreneurship program at the University of Arizona, ۱۹۸۵-۱۹۹۹. Tucson: Karl Eller Center Eller College of Business and Public Administration
- Co, M. and Mitchell, B. (۲۰۰۶), "Entrepreneurship education in South Africa: a nationwide survey", Education Training, Vol. ۴۸ No. ۵, pp. ۳۴۸-۵۹.
- Coaley, K. (۲۰۱۰). An introduction to psychological assessment and psychometrics. SAGE Publications Inc
- Coaley, K. (۲۰۱۰). An introduction to psychological assessment and psychometrics. SAGE Publications Inc
- Deveci, I. & Seikkula-Leino, J. (۲۰۱۸). A review of entrepreneurship education in teacher education. Malaysian Journal of Learning and Instruction, ۱۵(۱), pp. ۱۰۵-۱۴۸.
- Ejinkeonye, U.B. & Chukwuone, C.A. (۲۰۱۴). Strategies for fostering entrepreneurship education in home economics at secondary school level In Anambra State, Nigeria. Journal of Education and Practice, ۵(۱۹), pp. ۵۱-۵۵,۷
- Ernst & Young. (۲۰۱۱). Nature or nurture? Decoding the DNA of the entrepreneur. EYGM Limited.

- Fatoki, O. (۲۰۱۴). An Examination of the Teaching Methods for Entrepreneurship at a South African University. *Mediterranean Journal of Social Sciences*, 5(۲۳), ۵۱۲.
- Fayolle, A., Gailly, B. and Lassas-Clerc, N. (۲۰۰۷), "Towards a new methodology to assess the entrepreneurship teaching programmes", in Fayolle, A. (Ed.), *Handbook of Research in Entrepreneurship Education*, Vol. ۱: A General Perspective, Edward Elgar, Cheltenham.
- Fiet, J. (۲۰۰۰a), "The theoretical side of teaching entrepreneurship", *Journal of Business Venturing*, Vol. ۱۶, pp. ۱-۲۴.
- Fiet, J. O. (۲۰۰۱). The theoretical side of teaching entrepreneurship. *Journal of business venturing*, 16(۱), ۱-۲۴
- Frank, H., Korunka, C., Lueger, M., & Mugler, J. (۲۰۰۵). Entrepreneurial orientation and education in Austrian secondary schools. *Journal of Small Business and Enterprise Development*, ۱۲(۲), ۲۵۹-۲۷۳.
- Fulgence, K. (۲۰۱۵). Assessing the status of entrepreneurship education courses in higher learning institutions: The case of Tanzania education schools. *Education+ Training*, 57(۲), ۲۳۹-۲۵۸.
- Galloway, L., Anderson, M., Brown, W. and Wilson-Edwardes, L.A. (۲۰۰۵), "Enterprise skills for the economy", *Education+Training*, Vol. ۴۷ No. ۱, pp. ۷-۱۷
- Henry, C. (۲۰۰۴), "The effectiveness of training for new business creation: a longitudinal study", *International Small Journal*, Vol. ۲۲ No. ۲, pp. ۲۴۹-۲۷۱
- Hidayat, M., Musa, C., Haerani, S., & Sudirman, I. (۲۰۱۵). The design of curriculum development based on entrepreneurship through balance scorecard approach. *International Education Studies*, ۸(۱۱), ۱۲۳-۱۳۸
- Hills, G. (۱۹۸۸), "Variations in university entrepreneurship education: an empirical study of an evolving field", *Journal of Business Venturing*, Vol. ۳, pp. ۱۰۹-۲۲.
- Hindle, K. (۲۰۰۲), "A grounded theory for teaching entrepreneurship using simulation games", *Simulation & Gaming*, Vol. ۳۳ No. ۲, pp. ۲۳۶-۴۱.
- Jabeen, F.; Faisal, M.N. & Katsioloudes, M.I. (۲۰۱۷). Entrepreneurial mindset and the role of universities as strategic drivers of entrepreneurship: evidence from the United Arab Emirates. *Journal of Small Business and Enterprise Development*, ۲۴(۱), pp. ۱۳۶-۱۵۷.
- Jianping, L., & Chao, W. (۲۰۱۶). Objectives and Approaches of Entrepreneurship Education in Chinese Colleges and Universities. In *Proceedings of the 7th International Conference on Innovation & Management. pucsp. br* (Vol. ۱۸۲۷).
- Karim, M. S. A. (۲۰۱۶). Entrepreneurship education in an engineering curriculum. *Procedia Economics and Finance*, 35, ۳۷۹-۳۸۷.
- Kelley, D. J., Singer, S., & Herrington, M. (۲۰۱۲). *Global entrepreneurship monitor ۲۰۱۱ global report*: Global Entrepreneurship Research Association, London Business School.
- Kirby, D. (۲۰۰۶). Entrepreneurship education: Can business schools meet the challenge? *International Entrepreneurship Education: Issues and Newness*, ۳۵-۵۴.
- Lanenburg, F. C. and A. C Ornstein (۲۰۰۴), *Educational Administration, Concepts and Practices*; Wadsworth Publishing Complaining.
- Lee, S.M., Lim, S.-B., Pathak, R.D., Chang, D. and Li, W. (۲۰۰۶), "Influences on students' attitudes towards entrepreneurship: a multi-country study", *The International Entrepreneurship and Management Journal*, Vol. ۲ No. ۳, pp. ۳۵۱-۳۶۶.
- Lendner, C., Huebscher, J. (۲۰۰۹). Entrepreneurship simulation game seminars: perceived learning effects on natural science, liberal arts and business school students. In G. Page West, Elizabeth J. Gatewood, and Kelly G. Shaver (Eds.), *Handbook of university-wide entrepreneurship education* (pp. ۱۷۶-۱۹۰), Massachusetts: Edward Elgar Publishing Limited.

- Lonappan, J, and Devaraj, K. (۲۰۱۱). Pedagogical Innovations in Teaching Entrepreneurship. In: Eighth AIMS International Conference on Management, January ۱-۴, ۲۰۱۱-۲۰۱۲
- Luczkiw, Eugene.(۲۰۰۸).Entrepreneurship Education in an Age of Chaos, Complexityand Disrupti ve Change. OECD Education & skills.No. ۱۸.pp. ۶۵-۹۳
- Malcom, M ., Marie-Florence, E.(۲۰۰۹).*Evaluation of Programmes Concerning Education for Entrepreneurship*. report by the OECD Working Party on SMEs and Entrepreneurship, (WPSMEE). www.oecd.org.
- Mani, M. (۲۰۱۸). Entrepreneurship Education in Engineering Curriculum: Some Insights Into Students' Viewpoints. In *Entrepreneurship, Collaboration, and Innovation in the Modern Business Era* (pp. ۲۴۳-۲۶۱). IGI Global.
- Maritz, A., Brown, C., & Chich Jen, S. (۲۰۱۱). A blended learning approach to entrepreneurship education. *Actual Problems of Economics*, 13(۱۱۵), ۸۳-۹۳.
- Marques, C.S.; Ferreira, J.J.; Gomes, D.N. & Rodrigues, R.G. (۲۰۱۲). Entrepreneurship education: how psychological, demographic and behavioral factors predict the entrepreneurship intention. *Education + Training*, ۵۴(۸/۹), pp. ۶۵۷-۶۷۲.
- Matley, H. (۲۰۰۵a), "Entrepreneurship education in the United Kingdom business schools: conceptual, contextual and policy considerations", *Journal of Small Business and Enterprise Development*, Vol. ۱۲ No. ۴, pp. ۶۲۷-۴۳.
- Mojab, F., Zaefarian, R., & Azizi, A. H. D. (۲۰۱۱). Applying competency based approach for entrepreneurship education. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 12, ۴۳۶-۴۴۷.
- Morris, M., Wenn, J. W., Fu, J., & Singhal, S. (۲۰۱۳). A competency-based perspective on entrepreneurship education: Conceptual and empirical insights. *Journal of Small Business Management*, ۳۵۲-۳۶۹.
- Papayannakis, L., Kastelli, I., Damigos, D., & Mavrotas, G. (۲۰۰۸). Fostering entrepreneurship education education in engineering curricula in Gteece. Experience and challenges for a Technical University *European Journal of Engineering Education*, ۳۳(۲), ۱۹۹-۲۱۰.
- Peterman, N.E. & Kennedy, J. (۲۰۰۳). Enterprise education: influencing students' perception of entrepreneurship. *Entrepreneurship Theory and Practice*, pp. ۱۲۹-۱۴۴.
- Pittaway, L., & Edwards, C. (۲۰۱۲). Assessment: examining practice in entrepreneurship education. *Education+ Training*, 54(۸/۹), ۷۷۸-۸۰۰.
- Rauch, A., & Hulsink, W. (۲۰۱۵). Putting entrepreneurship education where the intention to act lies: An investigation into the impact of entrepreneurship education on entrepreneurial behavior. *Academy of management learning & education*, 14(۲), ۱۸۷-۲۰۴.
- Rosa, P. (۲۰۰۲), "Hardly likely to make the Japanese tremble", *International Small Business Journal*, Vol. ۱۲ No. ۴, pp. ۴۳۵-۵۷.
- Saini, M., & Shlonsky, A. (۲۰۱۲). *Systematic synthesis of qualitative research*. OUP USA.
- Samwel Mwasalwiba, E. (۲۰۱۰). Entrepreneurship education: a review of its objectives, teaching methods, and impact indicators. *Education+ Training*, 52(۱), ۲۰-۴۷.
- Solomon, G., Duffy, S. and Tarabishy, A. (۲۰۰۲), "The state of entrepreneurship education in the United States: a nationwide survey and analysis", *International Journal of Entrepreneurship Education*, Vol. ۱ No. ۱, pp. ۶۵-۸۶.
- Souitaris, V., Zerbinati, S. and Al-Laham, A. (۲۰۰۷), "Do entrepreneurship programmes raise entrepreneurial intention of science and engineering students? The effect of learning, inspiration and resources", *Journal of Business Venturing*, Vol. ۲۲ No. ۴, pp. ۵۶۶-۹۱.
- Türker, D. & Selçuk, S.S. (۲۰۰۹). Which factors affect entrepreneurial intention of university students? *Journal of European Industrial Training*, ۳۳(۲), ۱۴۲-۱۵۹.

۲۲۴ □ فصلنامه علمی - پژوهشی تحقیقات مدیریت آموزشی - سال سیزدهم، شماره اول، پاییز ۱۴۰۰

- Volkmann, C.K.; Tokarski, K.O. & Grünhagen, M. (۲۰۱۰). Entrepreneurship in a European perspective concepts for the creation and growth of new ventures. ۱st Ed. dü. Germany: Gabler Verlag Springer Fachmedien Wiesbaden.
- Woolacott, L. C. (۲۰۰۹). Taxonomies of Engineering competencies and Quality Assurance in Engineering Education. Springer Science+Business Media, ۲۰۷-۲۹۰.
- Žibėnienė, G., & Virbalienė, R. (۲۰۱۴). Learning Methods of Entrepreneurship Education. *Education Reform in Comprehensive School: Education Content Research & Implementations Problems*.